

**Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з
навчанням кримськотатарською мовою**

Кримськотатарська мова

10-11 класи

Рівень стандарту

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Кримськотатарська мова є рідною мовою кримськотатарського народу. Вона є багатою, мелодійною, довершеною, гідною того, щоб нею пишались. Рідна мова єднає сучасні покоління з попередніми і прийдешніми в єдине нерозривне ціле. Вона неоціненна національна святиня, скарбниця духовних надбань народу, запорука його подальшого культурного прогресу.

Головна функція рідної мови полягає в тому, що вона є засобом спілкування, пізнання людством культурних цінностей, а також засобом самовираження особистості. Завдяки їй діти прилучаються до національної і світової культури. Мислеформуюча функція рідної мови сприяє розвитку інтелекту учнів, їхньої пам'яті, мислення, уяви, творчих здібностей. Через мову вони засвоюють моральні поняття, ідеї та ідеали, виробляють власні переконання, ціннісні орієнтири. Рідна мова формує почуття прекрасного, робить естетичне чуття тоншим, чутливішим. Вона найповніше вбирає в себе особливості кримськотатарської ментальності, а відтак сприяє засвоєнню її учнями. Як форма вияву національної і особистісної свідомості вона є засобом самопізнання, саморозвитку і самореалізації людини. Вільне володіння рідною мовою забезпечує здійснення творчих можливостей учнів.

Отже, виходячи із суспільних і зокрема освітніх функцій кримськотатарської мови, основна **мета** її вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах Криму на сучасному етапі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови - її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

Відповідно до поставленої мети головними завданнями навчання кримськотатарської мови є:

- виховання потреби у вивченні рідної мови;
- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів шляхом прилучення через мову до культурних надбань рідного народу і людства;

- вироблення у школярів умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення і створення висловлювань із дотриманням кримськотатарського мовленнєвого етикету;

- засвоєння учнями базових орфографічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних умінь і навичок;

- ознайомлення учнів з мовною системою як основою для формування мовних, мовленнєвих умінь і навичок.

Основна освітня мета і завдання засвідчують, що змінюється стратегія і тактика у навчанні рідної мови. На перший план висувається необхідність різнобічного особистісного і мовленнєвого розвитку учнів, якому підпорядковується завдання системного вивчення мови, тобто головна увага приділяється актуальнішій, природнішій, важливішій меті мовної освіти.

Реалізація нової освітньої мети передусім передбачає усвідомлення того, що мова, мовна система — це засіб збагачення розвитку і реалізації мовлення кожної особистості, що загальноосвітня школа повинна готувати передусім гуманних, освічених людей, які спроможні критично осмислювати суперечливу інформацію, давати їй відповідну оцінку з позицій загальнолюдських і національних цінностей, а також на належному рівні практично користуватися рідною мовою в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Аби забезпечити розв'язання поставленої мети і завдань, що з неї випливають, а також щоб надати курсу рідної мови більшої практичної спрямованості, зміст програми диференційовано на чотири взаємопов'язані змістові лінії; *мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну*, а також внесено певні корективи до змісту та структури змістових ліній, зумовлені здійсненням чергового етапу реформування освітньої системи.

Необхідно зауважити, що пропоновані зміни в змісті та структурі мовної змістової лінії мають рекомендаційний характер, а не обов'язковий. Тому в перехідний період реформування мовної освіти неприпустимо вимагати від учителів обов'язкового здійснення нововведень. Цілком прийнятним є збереження обсягу навчального змісту, а також лінійного викладу навчального матеріалу, визначених у попередньому виданні навчальних програм і чинних підручниках.

Мовна змістова лінія — це курс мовної системи, якою, без сумніву, мають оволодіти учні, щоб поліпшити своє мовлення. У ній подано основні мовознавчі поняття, вимоги до роботи над орфоепічними і граматичними нормами кримськотатарської літературної мови, правилами з орфографії та пунктуації. Передбачено вивчення ряду тем із загального мовознавства, зокрема суспільної ролі мови, її розвитку, поширеності кримськотатарської мови у світі та ін.

Програма визначає вивчення таких мовних понять, фактів і закономірностей, які забезпечують необхідний для учнів обсяг знань із кримськотатарської мови. Ці знання є основою для формування правильного уявлення про структуру кримськотатарської мови у всій сукупності її виявлень, забезпечують оволодіння літературним мовленням.

Важливе пізнавально-практичне значення має розкриття існуючих міжмовними явищами різних рівнів взаємозв'язків (лексики і словотвору, словотвору і морфології, морфології і синтаксису, орфографії і фонетики, орфографії і морфології, пунктуації і синтаксису та ін.). Це допоможе учням усвідомити системний характер мови, специфіку кожного виучуваного явища, які необхідні для здобуття глибоких і міцних знань.

Оволодіння учнями граматичними засобами мови відбувається за допомогою спеціальних вправ, які дають можливість учням використовувати вивчені мовні категорії і конструкції.

Оволодіти мовною системою — це не просто її знати, а передусім свідомо використовувати як знаряддя для вдосконалення власного мовлення. Отже, опрацьовуючи теми зазначеного курсу, потрібно намагатися, наскільки це можливо, сприяти мовленнєвому розвитку учнів. Для здійснення цього задуму, по-перше, необхідно організувати вивчення теоретичного матеріалу укрупненими, логічно завершеними частинами (там, де цей матеріал є значним за обсягом, його виділено окремими абзацами) з метою економії навчального часу; по-друге, варто системніше і цілеспрямованіше вивчати правописні теми курсу; по-третє, слід більше приділяти уваги питанням культури мовлення (правописні теми, а також питання культури мовлення в програмі теж виділено окремими блоками).

Істотно оновлена *мовленнєва змістова лінія* програми, яка визначає зміст роботи над формуванням в учнів умінь сприймати усне і писемне мовлення, відтворювати, самостійно будувати усні і письмові висловлювання різних жанрів, які

необхідні учням у період навчання, в процесі майбутньої діяльності і просто в життєвому спілкуванні. Загальновідомо, що навчити учнів добре володіти мовою можна лише в процесі мовлення. При цьому гармонійно мають розвиватися усі чотири види мовленнєвої діяльності — аудіювання, говоріння, читання і письмо. У зв'язку з цим програмою передбачається практичне ознайомлення учнів з видами мовленнєвої діяльності, різновидами аудіювання, різновидами читання. Відповідно дещо розширено перелік видів робіт, до якого введено аудіювання (слухання-розуміння), читання (вголос і мовчки) текстів різних типів і жанрів мовлення, складання діалогів.

Мовленнєва змістова лінія містить:

- 1) відомості про мовлення;
- 2) перелік основних видів робіт.

У процесі її опрацювання учні ознайомлюються з такими мовленнєвознавчими поняттями, як спілкування і мовлення, ситуація спілкування, текст, монолог і діалог, типи, стилі і жанри мовлення та ін.

Способом формування мовленнєвих умінь традиційно є різні види роботи, основне місце серед яких займають перекази і твори, що проводяться в тісному зв'язку і в єдиній системі: від переказу до твору того самого типу і стилю мовлення. Перекази і твори виступають як підготовчі вправи до оволодіння учнями життєво необхідними жанрами мовлення (конспект, реферат, доповідь, виступ на зборах, виступ під час дискусії, рецензія тощо).

Для активізації мовленнєвої діяльності школярів серед тем творів слід надавати перевагу таким, які були б пов'язані з життєвим досвідом учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес, прагнення поділитися думками, зближували реальну і навчальну мовленнєву діяльність.

Заняття з кримськотатарської мови треба будувати так, щоб кожен із проведених видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали і монологічним, і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, набували культури мовлення (уважно, не перебиваючи, слухали співрозмовника, були ввічливими, переконливо і тактовно відповідали на запитання та ін.).

Ефективність роботи над формуванням в учнів мовленнєвих умінь пов'язана з умінням вибирати мовні засоби відповідно до стилю, типу і жанру мовлення з урахуванням ситуації спілкування.

Мовленнєва діяльність має здійснюватися в ході розв'язання учнями системи усних і письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку наростання їх складності. Аби надати школярам більше можливостей спілкуватися, висловлювати власні думки і почуття, необхідно зокрема ширше впроваджувати групову форму проведення занять, індивідуалізувати систему письмових робіт. Отже, комунікативний лінгводидактичний принцип має належати до основоположних у навчанні мови.

Формування в учнів умінь і навичок зв'язного мовлення тісно пов'язане з іншими напрямками роботи з розвитку мовлення, що здійснюються у процесі реалізації змісту інших змістових ліній:

- збагаченням мовлення з погляду лексичної і граматичної будови;
- засвоєнням норм кримськотатарської літературної мови;
- розширенням культурного кругозору учнів і формуванням їх особистісних якостей;
- розвитком інтелекту тощо.

Збагачення словникового запасу і граматичної будови усного і писемного мовлення учнів проводиться систематично на кожному уроці. У доборі слів учитель орієнтується в основному на тематику *соціокультурної* змістової лінії, теми майбутніх переказів і творів, мовний матеріал підручника, на тексти художніх творів із літератури, які вивчаються в певному класі. В активний словник учнів слід цілеспрямовано включати характерні для кримськотатарської мови слова, етнокультурознавчі лексеми, у тому числі символи, пов'язані з народними традиціями, звичаями, побутом, ремеслами, споконвічною духовною культурою народу, фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови тощо. Необхідно розвивати в учнів уміння бачити незнайомі слова і вислови, виховувати у них звичку звертатися до вчителя за поясненням їх семантики, а також користуватися словниками і довідниками.

Велике значення в навчально-виховному процесі на уроках рідної мови мають мовленнєві взірці, тобто система текстів і усних висловлювань, зміст яких концентровано представляє національну культуру кримськотатарського народу, а

також кращі зразки світової, а форма відзначається довершеністю. Ознайомлення з такими текстами і усними висловлюваннями, побудованими по можливості на базі вже засвоєних відомостей, — один з важливих шляхів входження юного покоління в кримськотатарську культуру, покликану сприяти формуванню патріотично настроєної, інтелігентної особистості. З цією метою у програмі виділяється як самостійна *соціокультурна змістова лінія*, що являє собою перелік соціокультурних тем, які орієнтуватимуть учителів-словесників, а також авторів підручників, навчальних посібників на добір відповідних текстів, що знайомлять з історією, звичаями і традиціями, мистецькими скарбами, духовною культурою, кращими синами і дочками рідного народу, із загальнолюдськими моральними нормами і становлять певну цілісність, систему. Зміст зазначених текстів має стати опорою для творення учнями власних висловлювань, збагачення словникового запасу на основі використання поданих взірців, формування особистісних переконань, вигранення власного духовного світу. Тому *соціокультурний принцип* навчання рідної мови також належить до базових і має реалізуватися практично на кожному уроці, а не лише на уроках зв'язного мовлення.

Отже, мовленнєва і соціокультурна змістові лінії на уроках рідної мови відіграють основну роль у набутті особою досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього, тобто в трансформації її в особистість чи індивідуальність.

Велике значення в оволодінні мовленнєвою культурою має систематичний розвиток мисленнєвих здібностей учнів у процесі навчання рідної мови, тобто оволодіння базовими мислительними прийомами і методами — порівнянням, узагальненням, моделюванням та ін., а також усвідомлення школярами структури власної пізнавальної діяльності, що і відображено у *діяльнісній змістовій лінії*, яка має суто процесуальний характер. Тобто її зміст на рівні знань у програмі не відображено, а подано на рівні узагальнених умінь. І реалізуватися вона має через систему завдань і вправ комплексного характеру, як їх органічна складова.

Реалізація проблемно-пошукового принципу, а також діяльнісної змістової лінії забезпечує цілеспрямоване формування досвіду творчої діяльності, яким має оволодіти кожен учень.

Таким чином програма з кримськотатарської мови має двовимірну структуру:

1) 4 змістові лінії: мовна, мовленнєва, соціокультурна і діяльнісна, кожна з яких є відносно самостійним компонентом програми, хоч і органічно пов'язаним з іншими;

2) окремі змістові лінії (лінгвістична і комунікативна) поділяються на якісно відмінні складові:

а) відомості про кримськотатарську мову та норми літературної мови, включаючи норми правопису; основні відомості про мовлення, види робіт;

б) вимоги до знань і вмінь учнів.

За своїм характером вимоги до знань і вмінь становлять певну систему, в якій виділяються знання і вміння загального і часткового (спеціального) характеру. Зокрема до загально-навчальних умінь належить уміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, конкретизувати, моделювати, мисленно експериментувати, доводити і спростовувати; вміння користуватися словниками і довідниками різного характеру, складати анотації і реферати тощо.

Наявність у програмі вимог до знань і вмінь учнів сприяє практичному спрямуванню викладання кримськотатарської мови, вільному володінню кримськотатарською мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Вивчення кримськотатарської мови в 10-11-х класах має бути спрямоване на підвищення культури мовлення і рівня грамотності учнів. Систематизація і поглиблення вивченого в попередніх класах проводиться на більш високому рівні узагальнення. Заняття передбачають удосконалення основних мовних і мовленнєвих умінь та навичок.

Робота зі зв'язного мовлення повинна забезпечити дальший розвиток у випускників школи і навичок, потрібних у їхній майбутній мовленнєвій діяльності.

Години для роботи над темами, які визначає сам учитель, можуть використовуватися на засвоєння недостатньо вивченого або забутого, проведення консультацій, індивідуальних занять з учнями тощо.

Отже, інноваційні елементи нового варіанту програм — це черговий крок у напрямку реалізації ідей стандарту з рідної мови.

У програмах подано орієнтовний розподіл годин. Учитель має змогу в разі потреби вносити в нього деякі корективи, не скорочуючи при цьому кількість уроків з розвитку зв'язного мовлення

10-Й КЛАС
(35 год, 1 год на тиждень, 5 год. резерв)

№ п/п	години	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1.	1	<p style="text-align: center;">МОВНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ (ТИЛЬ БИЛЬГИЛЕРИ)</p> <p style="text-align: center;">ВСТУП (КИРИШ)</p> <p>Кримськотатарська мова як засіб мислення, спілкування, пізнання.</p>	
2.	12	<p style="text-align: center;">ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З ФОНЕТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ФРАЗЕОЛОГІЇ, СЛОВОТВОРУ, ГРАМАТИКИ, ПРАВОПИСУ ТА СТИЛІСТИКИ (ФОНЕТИКА, ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ, СЁЗ ТЕРКИБИ, ИМЛЯ, СТИЛИСТИКА АКЪКЪЫНДА МАЛЮМАТ)</p> <p>Одиниці мови: основні звуки мовлення, значущі частини слова, слово, словосполучення, речення. Основні норми кримсьтатарської літературної вимови. Знаки письма. Морфологічна будова слова. Творення слів. Слова кримсьтатарського походження. Синонімічне багатство мови. Система частин мови, спільне і відмінне в них. <i>Правопис</i> Складні випадки правопису. Основні закони сінгармонизму. <i>Культура мовлення</i> Стилістичні засоби фонетики. Стилістичні засоби словотвору. Стилістичні засоби лексикології та фразеології. Стилістичні засоби морфології</p>	

3.	13	<p style="text-align: center;">МОВЛЕННЄВА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ (НУТУКЪ ИНКИШАФЫ)</p> <p>Основні поняття про мовлення і спілкування. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Різновиди читання й аудіювання. Вимоги до культури мовлення: змістовність, логічна послідовність, багатство мовних засобів, виразність, точність, доречність, правильність.</p> <p>Види робіт</p> <p>Сприймання чужого мовлення: Аудіювання, читання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення. Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух. Тематичні виписки, тези, конспект прочитаного (художнього твору, публіцистичної та науково-популярної статей).</p> <p>Відтворення готового тексту: Виразне читання текстів різних типів, стилів, жанрів мовлення відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм. Перекази із творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх вчинків та ін.).</p> <p>Створення власних висловлювань: Діалог відповідно до запропонованої ситуації, самостійне визначення теми і змісту діалогу. Виступ на зборах, семінарах (підготовлений). Відгук про твір мистецтва (книжку, спектакль). Стаття в газету на морально-етичну тему. Бібліографія. Ділові папери: віза, субсидія, ваучер.</p>	<p>Учень: сприймає усне та писемне мовлення, користується різними способами засвоєння почутого і прочитаного, різновидами аудіювання і читання; відтворює готові тексти (усно і письмово); створює монологічні висловлювання різних типів, стилів, жанрів з урахуванням ситуації спілкування; бере участь у діалозі; перевіряє результати мовленнєвої діяльності.</p>
4.	4	<p style="text-align: center;">РОБОТА НАД ТЕМАМИ, ВИЗНАЧЕНИМИ ВЧИТЕЛЕМ (САЙЛАП АЛЫНГЪАН МЕВЗУЛАР УСТЮНДЕ ИШЛЕВ)</p>	

**СОЦІОКУЛЬТУРНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ
(НУТУКЪ ИНКИШАФЫ ИЧУЮН МЕВЗУЛАР)**

Тематика текстів	Орієнтовні теми учнівських усних і письмових висловлювань
Українська, кримськотатарська мови у світі.	Що я можу зробити для рідної мови?
Найважливіші історичні відомості про Україну, Криму. Сьогодення України, Криму. Здобуття незалежності і відродження української державності.	Що забезпечить нам державна незалежність? Моя громадянська позиція.
Земля — наш спільний дім. Екологічна культура людини. Охорона і збереження природи.	Що для мене значить — Земля?
Сім'я. Родина. Взаємини батьків і дітей. Сімейні захоплення, свята, символи. Проблеми сучасної сім'ї. Взаємоповага і взаємодопомога в сім'ї.	Яку майбутню сім'ю я сподіваюсь мати?

Захоплення жінок (шиття, в'язання, вишивка). Захоплення чоловіків (кераміка, архітектура та інш..).	Мої захоплення.
Ставлення людини до Всесвіту, природи, людства, рідного народу, сім'ї, самого себе. Самопізнання і саморозвиток людини, її суспільний прогрес. Людина серед людей.	У чому полягає сенс життя?

ДІЯЛЬНІСНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ

Учень:

усвідомлює структуру власної пізнавальної діяльності: мотив-мету, план її досягнення, хід здійснення плану, оцінювання результату; самостійно визначає мету власної пізнавальної діяльності і забезпечує її досягнення (практично); виконує мисленнєві дії — аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, синтез, експериментування, формулює висновки за аналогією, моделює, робить припущення і добирає переконливі аргументи на підтвердження висловлених тез, критично оцінює сприйняту інформацію, а також спростовує хибні твердження, оперуючи відомими уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану.

11-Й КЛАС
(35 год, 1 год на тиждень, 5 год резерв)

<i>№ п/п</i>	<i>години</i>	<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>
1.	1	<p align="center">МОВНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ (ТИЛЬ БИЛЬГІЛЕРИ) ВСТУП (КИРИШ)</p> <p>Роль мови у формуванні і самовираженні особистості.</p>	
2.	11	<p align="center">ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З СИНТАКСИСУ, ПУНКТУАЦІЇ ТА СТИЛІСТИКИ (СИНТАКСИС, ПУНКТУАЦІЯ ВЕ СТИЛІСТИКА)</p> <p>Найважливіші відомості з синтаксису і пунктуації: словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них, граматична основа речення, види простих речень, члени речення, види складних речень. Інтонування різних видів речень.</p> <p><i>Культура мовлення</i> Стилістичні засоби синтаксису. <i>Правопис</i> Пунктограми у простому і складному реченнях, при прямій мові і діалозі. Будова тексту. Стилї, типи і жанри мовлення. Вдосконалення вмїнь здійснювати мовний аналіз, уживати вивчені мовні засоби у власних усних і письмових висловлюваннях.</p>	
3.	15	<p align="center">МОВЛЕННЄВА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ (НУТУКЪ ИНКИШАФЫ)</p> <p align="center">Види робіт</p> <p>Сприймання чужого мовлення: <i>Аудіювання</i>, читання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення. Відтворення готового тексту: Виразне <i>читання</i> текстів різних типів, стилів, жанрів мовлення. Переказ із творчим завданням. Створення власних висловлювань: <i>Діалог</i> відповідно до запропонованої ситуації, самостійне визначення теми і змісту діалогу. Виступ під час дискусії. Розгорнута відповідь на уроці (екзамені). Доповідь і реферат на теми, зв'язані з виучуваними предметами (із залученням науково-популярної літератури). <i>Твори</i> на суспільну та морально-етичну теми. <i>Ділові папери</i>. Звіт про виконану роботу. Автобіографія. Заява. Доручення. Розписка.</p>	<p>Учень: <i>сприймає</i> усне та писемне мовлення, користується різними способами засвоєння почутого і прочитаного; <i>відтворює</i> готові тексти (усно і письмово); <i>створює</i> монологічні висловлювання різних типів, стилів, жанрів з урахуванням ситуації спілкування; бере участь у діалозі; перевіряє результати мовленнєвої діяльності вдосконалює написане; додержує норм кримськотатарського мовленнєвого етикету.</p>

4.	3	РОБОТА НАД ТЕМАМИ, ВИЗНАЧЕНИМИ ВЧИТЕЛЕМ (САЙЛАП АЛЫНГЪАН МЕВЗУЛАР УСТЮНДЕ ИШЛЕВ)
----	---	---

**СОЦІОКУЛЬТУРНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ
(НУТУКЪ ИНКИШАФЫ ИЧЮН МЕВЗУЛАР)**

<i>Тематика текстів</i>	<i>Орієнтовні теми учнівських усних і письмових висловлювань</i>
Роль мови у формуванні і самовираженні особистості.	Рідна мова — найбільше багатство.
Україна в Європі і світовому співтоваристві.	Яким я уявляю майбутнє України.
Україна, Крим й особистість. Роль держави в забезпеченні прав громадянина. Роль громадянина у відродженні і зміцненні української державності.	Мої громадські обов'язки.
Основні віхи історичного шляху України, Криму.	Уроки історії, які ми маємо знати.
Найвизначніші постаті вітчизняної та світової культури.	Що дає мені знайомство з життєвим шляхом і творчістю великих людей.
Етика спілкування. Етикет. Правила прийому гостей. Правила поведінки в гостях.	Чи є в мене проблеми з етикою і етикетом?
Неповторність людської індивідуальності, її самопізнання і саморозвиток.	Мій життєвий вибір.
Ті, що відійшли, але залишилися з нами назавжди (найвидатніші постаті вітчизняної та світової культури).	Наші духовні провідники.
Прекрасне і потворне в мистецтві і житті.	Мої зустрічі з прекрасним.
Сім'я — клітинка суспільного організму. Проблеми сучасної сім'ї.	Як зберегти сім'ю від руйнування.

ДІЯЛЬНІСНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ

Учень:

усвідомлює структуру власної пізнавальної діяльності: мотив-мету, план її досягнення, хід здійснення плану, оцінювання результату; самостійно визначає мету власної пізнавальної діяльності і забезпечує її досягнення (практично); виконує мисленнєві дії — аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, синтез, експериментування, формулює висновки за аналогією, моделює, робить припущення і добирає переконливі аргументи на підтвердження висловлених тез, критично оцінює сприйняту інформацію, а також спростовує хибні твердження, оперуючи відомими уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану